

Mestís i rebel.

Àngel Guimerà: un model de lluita per la llengua catalana

Jordi Casadevall Camps

Treball Final de Grau de Llengua i literatura catalanes

Universitat Oberta de Catalunya

Tarragona, 28 de maig de 2021

Director: Josep Daniel Climent Martínez

Consultor: Narcís Figueras Capdevila

Vull expressar el meu agraïment al personal de les biblioteques Pública de Tarragona, Pere Anguera de Reus i Terra Baixa del Vendrell, a Elena Heidepriem, del Centre de Documentació de la Direcció General de Política Lingüística, i a Robert Casadevall per la col·laboració i ajuda dispensades en l'obtenció de fonts bibliogràfiques. I també, naturalment, a Josep Daniel Climent, director del treball, i a Narcís Figueras, professor de l'aula de Literatura i Cultura de la UOC, pels seus suggeriments, puntualitzacions i correccions.

ÍNDIX

1.	Introducció	4
2.	Una llengua personal	
2.1	L'origen mestís	6
2.2	Anys d'aprenentatge	7
2.3	D'una llengua a una altra	10
2.4	El model de llengua	13
3.	Una llengua en procés de normativització	
3.1	La incorporació a la Renaixença (1869-1906)	16
3.2	La dècada de les decisions (1906-1915)	21
4.	La llengua, una eina ideològica i política	
4.1	L'acció del rebel	26
4.2	L'ideari del rebel	33
5.	Conclusions	37
	Bibliografia	39

1. INTRODUCCIÓ

La majoria d'estudis sobre Àngel Guimerà giren al voltant de l'anàlisi i crítica de la seva obra literària o bé sobre la presència de determinats aspectes de la seva biografia. No abunden, però, els treballs o els assaigs sobre la relació del dramaturg amb la llengua catalana. Aquest treball es proposa endinsar-se en aquesta relació, partint del fet que l'escriptor no tenia el català com a llengua materna i, no obstant això, no només excel·lí literàriament en aquesta llengua sinó que en fou un abrandat defensor. Aquest contrast entre el seu origen i el nucli de la seva trajectòria vital justifiquen el títol del treball: "mestís" pels seus orígens familiars (i doncs, lingüístics) i "rebel" per l'actitud decidida que adoptà en favor de la llengua, conseqüència en part d'aquella singular procedència familiar.

La bibliografia i documentació sobre l'escriptor és nombrosíssima. Esmentem en primer lloc la biografia de Josep Miracle, ja clàssica, del 1958 (complementada amb una nova aportació del 1990), que culminà semblances anteriors de Joan Ors (1924), Francisco Caravaca (1933), Carles Capdevila (1938), Ramon Alberch (1950) i la tesi de Lluís Ferran de Pol (1948). Pel que fa a l'obra literària, destaquen els treballs d'estudiosos com Ramon Bacardit, Josep Maria Benet i Jornet, Xavier Fàbregas, Joan Martori o Ricard Salvat, entre més. El cinquantè aniversari de la mort del dramaturg (1974) i el cent cinquantè del seu naixement (1995) propiciaren la publicació de diferents obres, estudis i articles periodístics. Finalment, cal fer esment del Fons Guimerà-Aldavert, dipositat el 1996 a la Biblioteca de Catalunya, que conté correspondència i originals d'algunes de les seves obres més emblemàtiques.

Amb aquest treball busquem respondre com la trajectòria pública de Guimerà va incidir (i fins a quin punt positivament) en la normalització i dignificació de la llengua catalana, tenint en compte l'època en què la seva figura adquirí popularitat i triomfà com a creador literari. Es parteix de la hipòtesi de considerar que, efectivament, fou una contribució personal important i que es donaren un conjunt de factors individuals i contextuals que ho afavoriren. Aprofundir en determinats trets de la seva trajectòria vital, analitzar la seva actuació pública i no perdre de vista la seva extensa producció literària són els instruments que ens ajudaran a aconseguir aquest objectiu. Per assolir-ho, acudirem a una forçosa selecció de les fonts sobre l'autor abans esmentades. També tindrem present la bibliografia que hem considerat de més interès sobre la història del catalanisme entre 1869 i 1915 i sobre el procés de debat i

fixació de la normativa del català en el mateix període. Tot i així, el treball no pretén en cap cas ser una biografia del personatge, ni aprofundir en la trajectòria o vicissituds del catalanisme contemporani, ni tampoc analitzar el llenguatge de Guimerà des d'un punt de vista estrictament literari.

El treball s'estructura en tres parts. A la primera s'analitza el català de Guimerà en tant que llengua personal, és a dir, en quines circumstàncies prengué contacte amb una llengua que no era la seva, com li serví d'instrument d'integració a una nova societat i quin va ser el seu procés de canvi lingüístic fins a esdevenir la seva llengua d'ús habitual, d'activisme cívic i de creació literària. La segona part és dedicada a la posició de Guimerà enfront de les disputes ortogràfiques de la seva època i de la seva relació amb les entitats que lideraren el procés de normativització i dignificació del català com a conseqüència de la seva renaixença literària. La tercera part, en fi, es centra en el català en tant que eina ideològica i política del catalanisme, en el seu doble vessant de ser, per una banda, un objectiu a normalitzar i dignificar i, d'una altra, de constituir la més genuïna raó de l'existència d'aquell moviment. S'analitza l'actuació d'Àngel Guimerà, bàsicament a partir de les seves intervencions públiques, i s'assaja el que podríem anomenar "ideologia lingüística" del dramaturg.

Atesa l'especial significació que tenien les grafies en el període estudiat, en totes les citacions d'aquest treball s'ha respectat la grafia usada a la font corresponent, sense tenir en compte si el text original aparegué abans o després de la primera fixació normativa el 1913.

2. UNA LLENGUA PERSONAL

2.1 L'origen mestís

Àngel Guimerà i Jorge va néixer a Santa Cruz de Tenerife el 6 de maig de 1845. Era fill d'Agustí Guimerà Fonts (1812-1879) i de Margarita Jorge Castellano (1814-1883). Els Guimerà eren originaris del Vendrell, on tenien la casa pairal (Can Ximet). La presència de la família Guimerà a les illes Canàries es remunta a principis del segle XIX, quan Agustí, oncle-avi de l'escriptor, s'establí a Tenerife, on prosperà en negocis comercials¹. El 1829 hi faria venir el seu nebot, també de nom Agustí i pare d'Àngel. La branca materna, els Jorge, eren de Santa Cruz de Tenerife i es dedicaven també al comerç. El doble origen català i canari d'Àngel Guimerà configuren un nítid mestissatge amb implicacions en la seva producció literària² que determinaria igualment, com veurem, la seva percepció de les llengües catalana i castellana.

Per raons familiars i territorials el castellà fou, doncs, la llengua materna de Guimerà. Sabem del primer contacte amb el català a partir d'una anècdota que recull Josep Miracle a la seva biografia, citant una d'anterior de Joan Sardà. Es tracta de l'única anècdota de la seva època insular i que el mateix escriptor explicava als catalans. El seu interès no rau en el fet en si (una trobada entre el seu pare i uns mariners, al port de Santa Cruz, en què els sentí parlar en català per primer cop), sinó perquè ens revela la impressió que li causà el català com una llengua eixuta, ben allunyada de la musicalitat i la dolçor de l'accent canari, fins al punt d'estar convençut que el seu pare i els mariners s'estaven discutint quan en realitat sostenien una conversa cordial:

“I vet ací que en havent arribat al vaixell i en havent enfilat la passera i en havent arribat a coberta, es va produir aquella cosa estranya que tant va impressionar Àngel Guimerà: en lloc de donar-se la benvinguda, els mariners i el seu pare es van posar a discutir tan abrivadament

¹ Sobre la branca canària dels Guimerà, cf. Miracle (1958), Guimerà (1987).

² Xavier Fàbregas (1974) assegura que la condició de mestís era una obsessió que l'escriptor volia amagar tot sublimant-la en l'accent messiànic dels seus cants a la catalanitat o en alguns dels personatges mestissos de les seves obres (Said de *Mar i Cel*, Raimon de *L'ànima és meva* i Àgata, de *La filla del mar*). De forma més literària, l'actor Màrius Cabré, que representà algunes obres guimeranianes, escriví: “Se ha hablado y con justeza de la dualidad que preside la trayectoria de su destino: Un puerto atlántico y otro mediterráneo. Dos sangres distintas que confluyen en un caudal arrollador. Dos idiomas que se funden en una cumbre” (Cabré, 1974: 49).

que potser acabarien pegant-se. Per més que hi posés atenció, l'esporguit vailet no entenia res del que es deien; però el que es deien era tan aspre, tan cantellut, tan violent a les seves orelles, que *per força* el seu pare i aquells homes es bescanviaven andanades de paraulotes. El seu pare i aquells homes, ben al contrari, es bescanviaven efusions i cordialitats, però expressades en llengua catalana, la llengua nativa del seu pare, del seu oncle Isidre, del seu oncle Agustí. Tota una sorpresa.” (Miracle, 1958: 98, citant Sardà, 1914)

Un altre biògraf, Josep Maria Poblet, corrobora aquestes sensacions, que continuaren quan Guimerà ja s'havia establert a Catalunya. A més de trobar-lo estrany, “és un idioma que li sembla dur, que li ve costa amunt” (Poblet, 1967: 19), tant és així que “escoltava una mica esporguit les converses plenes d'afectuosa expansió del seu pare i del seu oncle, tot prenent per disputes allò que eren càlides converses fraternals” (Poblet, 1967: 19).

2.2 Anys d'aprenentatge

Guimerà arribà a Catalunya amb la seva família el 1853, és a dir als vuit anys, edat idònia per a incorporar-se a una nova llengua. Una vegada instal·lat, a cavall entre Barcelona i el Vendrell, inicià el seu aprenentatge del català, que va anar a càrrec de familiars i jugant amb altres nens pels carrers del Vendrell, d'esma, imperceptiblement. El tracte amb aquests “a través dels quals va aprendre d'articular primer els seus passos vacil·lants en el coneixement de la llengua catalana i les seves primeres manifestacions de vinculació a la terra catalana després” (Miracle, 1990: 147), contribuï a fer desaparèixer la seva sensació d'expatriat. Entre tots li ho posaren fàcil:

“amb aquell castellanoide de fabricació pròpia, per raó de ser un *català més comprensible*, facilitaven l'entrada de Guimerà en la coneixença del nostre verb, i de mot a mot -i en aquesta tasca van col·laborar no poques persones i sobretot no pocs vailets d'aleshores- li van anar confeccionant un vocabulari.” (Miracle, 1958: 139)

El mateix Guimerà confirmaria en una ocasió (1874) que fou al Vendrell on començà a parlar “aquesta enèrgica llengua catalana, que és més bella que totes les altres llengües del món” (Guimerà, 1978: 1220), una llengua que “surt dels seus llavis amb accents dolços i la cantarella pròpia dels canaris” (Poblet, 1967: 20)³.

³ Seria de gran interès investigar quina mena de català parlava Guimerà, és a dir, quines interferències delataven el seu origen canari (accent, entonació, fonètica...). No hem sabut trobar-ne cap referència a

Segurament es devia sentir poc segur: segons considera Miracle (1958: 169), “el català que havia après de parlar pels carrers del Vendrell no era gaire més sòlid que el francès que havia mig après als Escolapis”.

Paral·lelament, aprendria a escriure la llengua, tot cultivant-la a còpia de lectures i perfeccionant-la quan començà a escriure els primers versos en català. Josep Miracle traça un paral·lelisme entre el nostre escriptor i Verdaguer, ja que ambdós “coincidien [...] en la voluntat de captació [de nous mots], i és per aquesta raó que Guimerà anava pel món, com Verdaguer, proveït de llapis i llibreta, amatent a enregistrar el mot que sentia dir per primera vegada o en una accepció que li fos desconeguda” (Miracle, 1958: 411). Al contrari que Verdaguer, “va haver de partir de zero en qüestió de llengua, hi va haver de posar més esforç, atenció i voluntat” (Miracle, 1990: 195).

Encara el 1869, any en què ja havia començat a escriure poemes en català, s’adreçà per carta al seu amic Ramon i Vidales⁴ demanant informació sobre diccionaris en català: “Quisiera fueses a ‘La Anticuaria’ u otra librería de lance y preguntases cuánto valen los diccionarios catalanes de Labernia. Creo que son los mejores diccionarios que hay en dicha lengua”. (Carta a Jaume Ramon, novembre de 1869; Duran, 2016: 144) Significativament, la carta és en castellà, però acaba amb una frase en català (“Escriu-me tost i digue’m moltes i belles coses. Ton amic”).

Si el seu contacte amb el català havia determinat el seu arrelament i socialització en la terra d’acollida, ben aviat la llengua esdevindria paral·lelament un vehicle per a les seves inquietuds literàries i de conscienciació cívica gràcies al seu descobriment dels cercles literaris barcelonins. A finals dels anys seixanta del segle XIX, “el català s’havia convertit ja en el seu idioma quotidià, en l’idioma en el qual pensava, i la temptació d’escriure-hi havia d’ésser cada cop més abassegadora” (Fàbregas, 1971: 142). En aquest procés de catalanització tant literària com militant tingué un paper destacat el ja esmentat Ramon i Vidales. Ell li va fer saber veure (i per tant, prendre’n consciència) que vivia en un país amb llengua pròpia i ell l’introduí en el coneixement de la nostra literatura: “El fill de Canàries va comprendre tot seguit que els escriptors, per a les seves creacions, han de valer-se de l’idioma del país on viuen. El futur comediògraf ho va veure tan clar i ho va arribar a entendre tan

les biografies consultades. D’altra banda, és molt improbable que es conservi cap document sonor.

⁴ Jaume Ramon i Vidales (1846-1900), escriptor i notari vendrellenc, fundador de La Jove Catalunya i amic de Guimerà. Tingué un paper decisiu, com veurem, en la introducció d’aquest als cercles catalanistes i literaris.

bé, que mai més, i després dels dies de la seva joventut, no va escriure en cap altre [idioma].” (Poblet, 1967: 23)

En el marc de l'amistat que els unia, Ramon esdevindria una mena de tutor que l'animava a perfeccionar el català que començava a emprar en les seves poesies, com revelen aquests fragments de dues cartes:

“No desmayes porque ahora no sabes escribir correctamente el catalán; poco a poco te irás acostumbrando y a adquirir facilidad, hasta el punto de escribir tanto o más natural que en castellano, com a mi me ha sucedido; pues escribir la lengua que cotidianamente se habla es mucho más fácil que forjar las ideas para verterlas en otra con la cual no estamos tan familiarmente versados.” (Carta de Jaume Ramon de 6.12.1868; Vall: 2000)

“Mucho me place tu arranque de entusiasmo por la lengua catalana y no dudo que expresarás mejor en ella tus conceptos, pues al fin y al cabo, aunque canario de nacimiento, creo que posees mejor la lengua de nuestras ásperas montañas que tantos años ha que te albergan que la que balbuceabas en tu infancia, metido en la cuna arrullada por las aguas del extenso océano.” (Carta de Jaume Ramon d'1.10.1869; Duran, 2016: 142)

Els tres primers poemes en català conservats (uns “Cantares”) són de cap al 1868. Una anàlisi estrictament lingüística d'aquests treballs revela una preocupació pels aspectes formals de la nova llengua, atesa la seva limitació de vocabulari, la desconeixença de l'ortografia (que, de totes maneres, encara no estava regularitzada) i la consciència que li calia un segon i llarg aprenentatge. Aquella preocupació delata, però, un entusiasme per la nova llengua. Sorpren que aquestes dificultats “no l'haguessin determinat a desentendre's dels entusiasmes dels seus amics, i a continuar escrivint amb aquella llengua que li feia la ploma àgil, sense por d'entrebancar-se amb *ens* i *nes* que sortien de trasantó sense comptar amb aquell aparat d'apòstrofs que calia posar a la bona de Déu perquè era un no entendre-s'hi” (Miracle, 1958: 202).

Hem d'acudir a una font de primera mà, l'opinió del seu amic Ramon: “A decirte la verdad, nunca hubiera dicho que al escribir en catalán hubieses llegado a la altura de tu composición, siendo la primera vez que manejas dicha lengua.” (Carta de Jaume Ramon de 4.3.1869; Duran, 2016: 109). No especifica a què fa referència, però tenint en compte que la primera poesia coneguda és del 2 de març⁵, és a dir de dos dies abans de la carta, és més probable que es tractés d'alguna obra dramàtica. Poc

⁵ Ens referim a “Lo vectigal de la carn”, que porta data del 2 de març de 1869, si bé va sortir publicat a *La Gramalla* més tard com “Lo rey y'l conceller”. Els “Cantares” no sortien a la llum pública fins anys després.

després, una altra carta sí que parla d'una comèdia que “en mi concepto es lo mejor que has hecho en catalán” (Carta de Ramon de 19.5.1869; Duran, 2016: 120). Això sí, li va haver de corregir faltes d'ortografia, segons especifica.

Podem considerar que el 1873 es produeix el primer “examen” de català a què es sotmet Àngel Guimerà. És l'any en què obté la Flor Natural al certamen de l'Associació Literària de Girona, el seu primer triomf literari. El secretari, en la memòria que redactà, feu constar algunes reserves sobre el domini de la llengua, “quizá no del todo intachable ante una crítica rigurosa” (“Asociación Literaria de Gerona”, 1874, citat per Miracle, 1958: 288).

2.3 D'una llengua a una altra

Paral·lelament al procés d'integració i aprenentatge en el nou idioma, la pervivència del castellà seguiria present en diverses facetes de les seves relacions familiars i socials. Era la seva llengua materna i per tant la conversa amb la seva mare es mantindria sempre en castellà, llengua “amb què devia pensar durant molt de temps” (Miracle, 1990: 108). Potser ho va fer sempre, o això hem de deduir del que proclamà l'escriptor al famós i polèmic discurs a l'Ateneu Barcelonès:

“per més que l'home avorreixi i menyspreï la seva llengua, aquesta es troba tan dintre del seu ser que podrà aconseguir que els seus llavis no la pronuncïin, mes no aconseguirà mai que no pensi la seva ànima en la nadiua llengua.” (Discurs a l'Ateneu de 30.11.1895; Guimerà, 1978: 1207)

El discurs anava adreçat als catalans i estava referit al català, però aplicant-se el raonament a ell mateix, sembla que Guimerà ens estigui dient que ell seguia pensant “en la nadiua llengua”, és a dir la castellana, encara que ja no la parlés mai (i cal suposar que tampoc avorria ni menyspreava).

També continuaria ben present en les relacions socials. Per a un dels seus biògrafs, Caravaca, sabem que aquesta era la llengua que emprà per relacionar-se amb la que es considera la seva primera relació sentimental (Maria Rubió Rabassó). Segons li explicà la pròpia Maria, conegué a Guimerà “apenas llegado de Tenerife; el muchacho hablaba siempre castellano, hasta el punto de que también María se sentía castellana” (Caravaca, 1933, citat a Poblet, 1967: 28-20). La presència del castellà, en fi, estava assegurada en l'ensenyament, tant a l'escola del Vendrell com als Escolapis

de Barcelona, que “no sols era en castellà sinó, a més, castellanitzant” (Fàbregas, 1971: 142). En aquest darrer centre aprendria les tècniques de versificació que aplicaria als seus primers poemes en castellà.

Aquest conjunt de factors (mare, llengua interioritzada, relacions socials, ensenyament), sumats a la inseguretat, explicarien per què, a desgrat de la influència dels seus amics, no es posava a escriure en català:

“No escrivia en català perquè no en sabia, perquè el català que parlava era deficient, havent-lo arplegat pel carrer i no dels llavis de la mare; i finalment, perquè el castellà era tan dintre seu, que quan es proposava arrodonir un pensament amb vestidura literària, el pensament li sortia normalment i indefectiblement en castellà.” (Miracle, 1958: 200)

Hi havia més raons: no es sentia suficientment arrelat. Quan Guimerà començà a sentir la necessitat de compondre versos, el 1862, no pensava escriure en cap altra llengua perquè “íntimament –i l’observació és, si més no, curiosa– més que sentir-se poeta castellà, Guimerà se sentia poeta canari” (Miracle, 1958: 185). Aquesta afirmació cobra tot el seu sentit amb la més significativa de les seves poesies en castellà, “Al Teide (en la muerte de mi hermano)”⁶, escrita el 1867. La data és significativa, perquè dona a entendre que la seva integració a la pàtria adoptiva encara no s’havia produït: una de les seves estrofes fa “por eso oculto en extranjero clima”. No és estrany, doncs, que usés el castellà una persona que es considerava estrangera a la terra on intentava arrelar-se i que li devia costar: “el trasllat a Catalunya, el sacrifici d’haver-se de desfer de les arrels canàries per tal d’assumir la catalanitat a tots nivells sembla que li ocasionà un trauma que amb el temps es negava a desaparèixer.” (Bernal, 2000: 71). De la mateixa opinió és Fàbregas (1971: 143), quan afirma que “era un procés que implicava la renúncia de la infantesa per l’acceptació d’un món diferent que havien de suposar un trasbals per a un home de la sensibilitat de Guimerà”.

En la biografia literària del poeta hi ha un curt període que podem acotar amb precisió i caracteritzar com de transició d’una llengua a l’altra. Ja sabem que la primera poesia en català és de maig del 1869 i la darrera en castellà del 1870. En aquest període d’aproximadament un any i mig, doncs, Guimerà compatibilitza l’ús d’ambdues llengües⁷. Miracle apunta que aquesta simultaneïtat de llengües obeeix a una ambició d’arribar tant a parents canaris com catalans, però que finalment es

⁶ Composta en ocasió de la mort del seu germà Juli, no es publicaria fins al 1930, sis anys després de la mort de Guimerà. Li coneixem altres deu poemes en castellà, el darrer dels quals escrit el 1870.

decantà pel català per una qüestió de sentiment, no de càlcul, aspecte aquest que cal desestimar-lo com a factor en l'evolució de Guimerà:

“ No em faria res d'estrany que el bilingüisme hagués representat una ambició concreta en els seus moments d'indecisió. I potser ho va provar. Car a partir d'aquesta època i durant un any i mig, Guimerà escriví les seves poesies indistintament amb l'una i amb l'altra llengües. Però el medi al capdavant va imposar-se en la seva ploma.” (Miracle, 1958: 211)

Podia haver estat un poeta només castellà (o bilingüe), però “havia arribat al moment just, havia trobat els homes precisos i, a sobre, encara havia estat dotat d'una innata predisposició” (Miracle, 1958: 211).

Les raons escolars i ambientals acabaren resolent l'equidistància a què el portava el seu mestissatge. Si bé Guimerà era mestís, tot i estar format per dues races antagoniques, “en la seva formació va pesar molt més els elements catalans de la seva ascendència paterna que no pas els de l'ascendència materna” (Miracle, 1990: 193-194).

L'adopció definitiva del català significà molt més que un canvi instrumental, significà “una conversió amb tota la càrrega pejorativa d'emocions i vivències que aquesta paraula pot comportar” (Fàbregas, 1971: 143). La conversió idiomàtica fou també psicològica i ideològica. D'una banda, comportà la renúncia a la seva infantesa canària i als records entranyables que havia evocat i de l'altra, la plena acceptació de la causa catalana (Fàbregas, 1971: 143). Tornarem més endavant sobre aquesta qüestió.

Una vegada resoltes a favor del català les indecisions a l'hora d'expressar-se literàriament i culminat el seu procés de conversió al catalanisme, Guimerà canvià la percepció que tenia de les dues llengües: el català, que havia trobat una llengua “aspra i cantelluda” la primera vegada que la va sentir al port de Santa Cruz, era ara objecte d'una defensa apassionada, mentre que el castellà, la seva llengua d'original, l'acabaria qualificant d’“esquerpa i esglaiadora, trista i ferrenya, repugnant i odiosa, avorrible i desesperant” (són adjectius inclosos en el seu discurs dels Jocs Florals de 1889), no la llengua en si (la seva materna, en definitiva), sinó pel fet de ser un instrument d'imposició en tota mena d'usos públics.

⁷ La correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon Vidales durant aquell període reflecteix amb bastanta precisió aquesta evolució: Guimerà començà a usar el català el 2 de setembre de 1869, mentre que Ramon se li adreçà en castellà fins al 3 de juliol de 1869, en què s'inicià una alternança de cartes en català i castellà que es clou el 1871. Seria interessant, sens dubte, indagar en el perquè d'aquests canvis.

2.4 El model de llengua

És el moment oportú de detenir-se en el model de llengua que l'escriptor emprava. Qualsevol anàlisi que se'n vulgui fer haurà de tenir en compte prèviament dos factors condicionants: en primer lloc, la seva era una llengua adquirida, no materna; i en segon lloc, era una llengua que no disposava encara de normativa fixada. Cap dels dos ajudaren Guimerà a dominar un model acabat de llengua.

En la seva joventut, Guimerà assimilà el model de català de *Lo Gay Saber*⁸, “volgudament anacrònic, desacordat amb el català del llenguatge parlat” (pròleg de Miracle a Guimerà, 1978: 24), i tota la seva vida no n'usà d'altre. Anacrònic, anquilosat, cantellut, poc dúctil... en definitiva, arcaïtzant: hi ha un cert consens entre estudiosos, amb matisos, a l'hora de qualificar d'“arcaïtzant” el llenguatge de Guimerà. Segons manifestava l'escriptor Carles Capdevila, “era tan antiquat que feia de molt mal escoltar” (Miracle, 1986: 135), fet que el separava del públic modern. En tot cas, experimentà “una quasi nul·la progressió diguem-ne de modernitat en l'estil del seu llenguatge [...] que no va arribar a esborrar la naturalesa dels fonaments damunt els quals s'havia edificat la coneixença del català escrit” (Miracle, 1990: 197-198).

Xavier Fàbregas no està del tot d'acord amb aquestes apreciacions. Si bé afirma que el seu lèxic era arcaïtzant, característic de la poesia jocfloral, apunta a una evolució de l'autor, inclinat per temperament a les innovacions i contribuint a escurçar la distància entre el llenguatge usual i el literari. Una evolució, però, que fou limitada: “a partir de cert moment, es mostrà refractari a les innovacions sintàctiques, lèxiques i ortogràfiques propugnades pel grup de *L'Avenç*.” (Fàbregas, 1971: 12). Un altre especialista, Ramon Bacardit, autor d'una tesi sobre el teatre de Guimerà, ho corrobora: “Quan evolucionà cap a la prosa s'esforçà d'integrar a la seva llengua modismes més populars, propers a la llengua col·loquial, però no va modificar els seus criteris generals en matèria ortogràfica.” (Bacardit, 1994-95: 5)

Aquesta evolució limitada és la conseqüència del dilema amb què es trobà Guimerà, com la resta d'autors de la Renaixença, d'escollir entre un model literari (i per tant medievalista o historicista) i un model més popular, impregnat de dialectalismes i castellanismes (Roda, 1994: 6), és a dir entre el català arcaïtzant i el

⁸ Periòdic literari (1868-1869 i 1878-1883), considerat un òrgan oficiós dels Jocs Florals. Jaume Ramon el rebia al Vendrell i el feu conèixer a Guimerà.

que es conegué com “català que ara es parla”. Aquest dilema es traduiria en vacil·lacions tant en la poesia com en la dramaturgia, si bé “la intensitat melodramàtica de les seves grans obres amaga un bon xic els problemes de l’idioma i fins i tot l’aberració del «mora’t, mora’t» final de *Terra baixa*.” (Roda: 1994: 7). A similars conclusions havia arribat Miracle, dient que “subordinar aquesta gran veritat [referint-se a la concisió, contundència i sobrietat del seu llenguatge] a les circumstàncies episòdiques del llenguatge poc modern o poc actual o poc gramatical de Guimerà és minimitzar la seva facultat d’expressió” (Miracle, 1986: 144). Hi ha qui ha trobat “fascinant” l’aventura de la llengua d’un autor “que costa un bon xic de llegir en veu alta, va conviure amb simbolistes, els surrealistes i que, imagino, mai no va sotmetre’s a la norma fabriana” (Roda, 1995: 10).

El llenguatge guimeranià des d’un punt de vista literari ha estat objecte de molts estudis⁹, però també és possible abordar-lo des del camp estrictament lingüístic. Joan Solà abordà la qüestió en un article publicat al *Diario de Barcelona* el 1974. Després d’advertir que un estudi de la llengua de Guimerà exigia un estudi previ de la llengua de la decadència pendent de fer en aquell moment, es fixà en tres textos concrets: la transcripció del famós discurs de l’Ateneu (1895), la tragèdia *Mar i cel* (1888) i la comèdia *La sala d’espera* (1889), dels quals extragué les singularitats en ortografia, morfologia, sintaxi i lèxic.

Analitzant cada text, Solà feu diverses observacions en relació al model de llengua emprat per l’escriptor. Ens interessa destacar diverses qüestions. El discurs de l’Ateneu “és una peça extraordinàriament castellanitzant”, amb un llenguatge “ampul·lós, barroc, de paràgrafs interminables, sovint poc clar i/o de construcció sintàctica deficient” (Solà, 1977: 196). A *Mar i cel*, obra en vers, Guimerà sent més viva la seva llengua: “els seus versos són, fonamentalment, la llengua real, plena de modismes i expressions populars, però alhora són també la llengua erudita, amb alguna construcció poc genuïna de les que hem vist a la peça anterior i algun arcaisme.” (Solà, 1977: 198). A *La sala d’espera* destaca pel seu llenguatge més natural i per expressions més populars. Acaba l’article lamentant-se que les edicions modernes de les obres de Guimerà no serveixin per fer-ne un estudi lingüístic.

⁹ Per a una anàlisi del llenguatge literari de *Maria Rosa* o *Mar i cel*, cf. Miracle (1986), de *Jesús de Natzaret*, Albertí (2001) i de *Terra Baixa*, Malé (2001).

Caracteritzaven el català de Guimerà una ortografia¹⁰ anàrquica (que dificultava la lectura de les seves obres) i una morfologia¹¹ i una sintaxi¹² sense criteris fixs. El lèxic era castellanitzant.

¹⁰ Solà (1977) destaca, entre altres, plurals i formes verbals en *a* (*bellesas*), semivocal *y* (*avuy*), *h* intervocàlica (*agrahiment*), no ús de *ç* ni *ela* geminada, etc.

¹¹ Tant Solà com Miracle remarquen la falta de criteris en l'ús de possessius o pronoms personals (*el meu, mon*, etc.); en canvi, usava exclusivament l'article *lo*.

¹² Complement directe precedit sempre de *a*, alternança de demostratius amb el mateix valor (*aqueix/aquest*), etc.

3 UNA LLENGUA EN PROCÉS DE NORMATIVITZACIÓ

3.1 La incorporació a la Renaixença (1869-1906)

Ja hem vist en el capítol anterior que Àngel Guimerà, un canari de naixement, de llengua materna castellana i de procedència familiar mestissa, va acabar adoptant el català com a llengua d'ús social, com a instrument de creació literària i com a pal de paller d'un catalanisme que abraçà amb l'entusiasme i convicció dels conversos.

En el moment en què Àngel Guimerà inicia tant la producció poètica en català com la seva implicació en activitats polítiques i cíviques (cap al 1869), la llengua catalana es trobava en ple procés d'expansió del seu ús públic, literari i periodístic, paral·lelament a la consolidació de la Renaixença. Si bé aquest ressorgiment va fer que s'assolís plenament el fet d'escriure en català, també és veritat que el conreu de la llengua palesà tant l'existència d'una gran quantitat d'arcaïsmes i castellanismes com una disparitat de normes i criteris ortogràfics. L'abordatge d'aquesta qüestió donaria peu a encesos debats i polèmiques entre escriptors, intel·lectuals i estudiosos i a la formulació de múltiples propostes. És en aquest context que Guimerà havia de tenir per força alguna mena de participació en tant que escriptor i abrandat defensor de la seva llengua d'adopció. Val a dir que la seva incidència en forma de propostes concretes o de presa decidida de partit per una opció seria ben escassa, com veurem a continuació.

La restauració dels Jocs Florals el 1859 constituí una fita cabdal en aquest procés de retornar a la llengua el prestigi que demandava i de normalitzar el seu ús públic. Fou el Consistori dels Jocs qui el 1863 patrocinà una ortografia (*Ensaig de ortografia catalana*) que no satisfaria ningú i fou ocasió de discòrdies, però ja contemplava els grans eixos sobre els quals girarien les discussions en les dècades següents¹³.

Les següents iniciatives vindrien impulsades per la que es considera la primera entitat o societat explícitament catalanista, la Jove Catalunya. Creada el 12 de febrer de 1870 amb “una manifesta voluntat d'ampliar l'abast del moviment de recuperació literària existent fins aleshores i de donar-hi un enfocament polític” (Tomàs, 1992: V), tingué el seu origen en un cenacle literari, constituït per un grup de contertulians molt

¹³ Bàsicament, el plural femení en *-es* o en *-as*, però també *-r* en final d'infinitius, hac intervocàlica, apostrofació de mots o les variants de la preposició *ab/am/amb*. Per a un estudi aprofundit de l'evolució d'aquestes i altres propostes, cf. Segarra (1985).

joves (alguns d'ells adquiririen renom amb els anys) que es reunien tant al Cafè Suís com a la rebotiga d'una farmàcia de la plaça del Pi, de Barcelona. La Jove Catalunya es proposà anar més enllà del debat literari i del món dels Jocs Florals i donar un enfocament polític per afrontar els problemes que s'estaven plantejant a la Catalunya de la Renaixença, entre ells la normativització lingüística. Jaume Ramon, un dels fundadors, invità ben aviat Guimerà a participar-hi¹⁴ i allí, entusiasmats amb la lectura de “Lo vectigal de la carn”, fou animat a seguir component versos i a escriure tragèdies per a salvar el teatre català. L'aportació de més envergadura fou la publicació de dos periòdics, *La Gramalla*¹⁵ i, sobretot, *La Renaixensa*¹⁶. L'entitat es dissoldria el 1875.

Posteriorment (1871), del si d'aquella tertúlia de joves entusiastes sorgiria també L'Eixam Ortogràfic, un peculiar grup (Miracle el qualifica de “pintoresc”) presidit per Francesc Ubach i Vinyeta. En aquell moment, les polèmiques i picabaralles sobre la grafia catalana ja estaven a l'ordre del dia. El motiu de màxima discussió, el més representatiu, sobre el qual giraven dues posicions enfrontades, era la terminació del plural dels mots femenins, si havia de ser en *-as* (com defensava entre altres el reusenc Antoni de Bofarull) o bé en *-es* (com sostenia el mallorquí Marià Aguiló, vinculat com l'anterior als Jocs Florals). L'Eixam era decididament partidari de la primera solució i es proposà crear una ortografia d'ús exclusiu per als seus associats. La posició de Guimerà davant l'enderiada proposta dels seus amics fou de prudent distància. No sabem si ell es va considerar inclòs en el grup però en una qüestió que afectava els escriptors catalans rebutjava el que considerava divisions estèrils entre petits bàndols: “no era partidari de cantonalismes. I això, que té la seva importància, constitueix la base de l'actuació de Guimerà en aquella guerra oberta.” (Miracle, 1958: 412)

¹⁴ Algunes fonts consideren Guimerà fundador de l'entitat. No sabem el moment exacte de la seva incorporació, en tot cas Jaume Ramon, en carta de 19.3.1870 (per tant, sis setmanes després de la fundació) l'informa que l'ha inscrit. En seria soci fins a la seva dissolució (que ell mateix instaria), el 1875.

¹⁵ *La Gramalla* fou un setmanari que es publicà durant quatre mesos del 1870. A la portada del seu primer número aparegué “Lo vectigal de la carn”, la primera poesia de Guimerà, amb el nou títol de “Lo rey y' l conceller”.

¹⁶ *La Renaixensa* fou fundat el 1871 com a periòdic quinzenal per Pere Aldavert i Àngel Guimerà i dirigit per Francesc Matheu. Encara que en un primer moment es declarés apolític i dedicat només a temes literaris i artístics, ben aviat començà a incloure articles de marcat caràcter polític catalanista, que li valgueren diverses suspensions governamentals. Guimerà, que dedicà molts esforços personals a la continuïtat de la publicació, fou fonamental per al seu trànsit de revista literària a periòdic polític. El 1881 esdevingué diari i representà una alternativa catalanista més conservadora al *Diari Català*, de Valentí Almirall. Es publicaria fins al 1905.

A l'altre extrem d'aquests "cantonalismes" cal situar la posició abstencionista de Pere Aldavert¹⁷, un altre dels fundadors de La Jove Catalunya, que no creia que l'ortografia fos problema i que estava en contra dels que se n'ocupaven. S'ha de posar en valor l'opinió d'Aldavert, atesa la influència que exercia sobre Guimerà.

Entre les posicions extremes de l'Eixam i el conformisme d'Aldavert, "Guimerà [...] va veure molt clar que el problema no era de mer signe ortogràfic, sinó d'autoritat i de disciplina" (Miracle, 1958: 413). Pensava en el Consistori dels Jocs Florals, però ja hem vist que la proposta d'aquest no concità cap consens, de manera que acabaria implicat, d'una manera o altra, en les diverses entitats acadèmiques que anirien sorgint.

L'actitud davant la problemàtica ortogràfica que acabem de veure (de rebuig de petits grups enfrontats i de conscienciació de la necessitat d'algun tipus d'autoritat que fixés una normativa acceptada per tots) no deixava de ser un exercici teòric. Ben aviat, però, Guimerà va tenir la necessitat de posicionar-se sobre la qüestió de manera pràctica, en tant que impulsor de *La Renaixensa*.

Àngel Guimerà va ser secretari de redacció de la publicació i entre 1874 i 1903 va tenir tasques de direcció, bé compartint-la amb Pere Aldavert, bé substituint aquest temporalment. D'una manera o d'una altra, es va enfrontar al repte de decidir a quin model o models de llengua havia de donar cabuda la publicació. Entre intentar aplicar una solució conciliadora entre tots els col·laboradors o imposar un model partidista, Guimerà optà per aplicar, en matèria ortogràfica, l'eclecticisme que caracteritzava la publicació: "va admetre a les pàgines de *La Renaixença* l'ortografia amb què els autors escrivien –que era una manera de demostrar la gravetat del problema–; hi va donar cabuda a estudis sobre peculiaritats ortogràfiques." (Miracle, 1958: 413)

La política pragmàtica del periòdic en matèria ortogràfica queda reflectida en aquest fragment d'una carta que Guimerà adreçà a Jaume Collell¹⁸: "Nosaltres a *La Renaixensa* també hi fem el que podem; anem a publicar un tom molt luxós del bo i millor de la poesia catala[na], respectant ortografia." (Carta de 8.1.1878; Guimerà, 1978: 1463). Quan parla de respectar l'ortografia hem d'entendre que la intenció era respectar l'ortografia de cada autor seleccionat.

¹⁷ Pere Aldavert i Martorell (1850-1932), polític i periodista clau en la creació dels primers grups i periòdics catalanistes (La Jove Catalunya, *La Renaixensa*, la Lliga de Catalunya i la Unió Catalanista). En tots ells coincidí amb Àngel Guimerà. L'estreta relació amb Aldavert explica que la família d'aquest l'acollís fins a la seva mort. Sobre els inicis d'aquesta relació, cf. Duran (1996).

¹⁸ Jaume Collell i Bancells (1846-1932), eclesiàstic i escriptor. S'oposà a les *Normes Ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans i presidí l'Acadèmia de la Llengua Catalana.

Fins i tot inclogué en les seves planes la rèplica de l'intransigent Antoni de Bofarull a un article anterior de Manuel Milà i Fontanals, “que era una manera tant de denunciar el mal camí com de donar una oportunitat perquè de *La Renaixensa* estant es cridés un desesperat «Fem la unió si us plau!»” (Miracle, 1958: 414). Al marge d'aquest capteniment eclèctic (salomònic, si es vol), Guimerà no perdia oportunitat d'incloure a les pàgines de la publicació els clams que sortien perquè un organisme existent o de nova creació pontifiqués per damunt de tots, en perfecta coherència amb el que defensava:

“Qué deu fer y quíνας fonts deu cercar lo jove que, com jo, desitxós de l'enaltiment de sa llengua mare vulgui trevallar per ella en lo vastíssim camp de la literatura?” (Maseras, 1875, citat per Marcet, 1987: 89)

Ja hem vist que la creació de La Jove Catalunya fou, en certa manera, una reacció al món dels Jocs Florals i de la seva decebedora manera d'intentar una solució a la qüestió ortogràfica, i si bé aquella nova entitat es percebia a si mateixa com una acadèmia genèrica, ni aquesta ni, per descomptat, el grup de l'Eixam Ortogràfic, no responien al que molts escriptors del moment estaven reclamant: una Acadèmia en majúscules.

També Guimerà, que des de les pàgines de *La Renaixensa* el 1874 apostava decididament per la formació d'una acadèmia de la llengua “ab la cooperació de las personas mes eruditas” on “las distintas escolas que's manifestan avuy tant intransigents en nimietats que per res atanyen a fonamentals ideas se conformessen, despres de discussions sabias y desapassionadas á tot alló que las rahons donessen per mes acertat y lógich” (Guimerà, 1874, citat per Tomàs, 1992: 135). La creació d'aquesta acadèmia formava part d'un conjunt de propostes, un veritable programa cultural que Guimerà exposava en el mateix article, i que tenia com a objectiu tornar als catalans “als dias de prosperitat , de independencia y de gloria” (Guimerà, 1874, citat per Tomàs, 1992: 135): l'ideal últim del catalanisme, doncs.

El 1880 es celebrà el Primer Congrés Catalanista, al qual ens referirem més endavant. D'entre les seves conclusions figurà una proposta per impulsar una Acadèmia de la Llengua Catalana, de la qual n'haurien de formar part, entre més, tots els Mestres en Gay Saber, un d'ells Àngel Guimerà. Acolí amb entusiasme el projecte, de manera que s'adreçà per carta a tots els escriptors amics, demanant-los que formessin part de la nova institució, des del convenciment de la necessitat de la

seva existència, no pas perquè ell es considerés un entès en la matèria: “Ell, que per naturalesa era incapaç d’opinar sobre un punt d’ortografia, desitjava des del fons de la seva ànima que els entesos es pronunciessin.” (Miracle, 1990: 210)

L’Acadèmia arribà a constituir-se, no sense dificultats, l’1 de gener de 1881. Guimerà hi actuà de secretari. A la sessió inaugural, les discussions no sobre ortografia sinó sobre lèxic (específicament, la disjuntiva entre *abecedari* o *beceroles*) originaren un enfrontament suficientment greu com perquè l’entitat morís allí mateix¹⁹. Guimerà, “apenat, profundament apenat, s’abstingué d’insistir en el tema” (Miracle, 1990: 211).

Les propostes de normalització sorgiren també des d’altres institucions. La Reial Acadèmia de les Bones Lletres, societat creada el 1729, donà a conèixer el 1884 l’*Ortografia de la llengua catalana*, una codificació ortogràfica obra de Manuel Milà i Fontanals i, especialment, de Josep Balari i Jovany, de caràcter tradicional i superada ben aviat per les propostes de *L’Avenç* i posteriorment de l’Institut d’Estudis Catalans. Només seria seguida pels organitzadors dels Jocs Florals i, lògicament, per la pròpia Acadèmia fins al 1931, per bé que molts dels seus integrants ja havien adoptat l’ortografia normativa. L’abril de 1886 Guimerà hi era elegit acadèmic numerari, segons publica *La Renaixensa* del 10.4.1886 (Cattini, 2019: 28). Aquesta informació contradiu l’aportada anteriorment per l’historiador Pere Anguera, que afirma que en un primer moment l’escriptor ho refusà, precisament per la impossibilitat de fer en català el discurs d’ingrés (Carrera, 1957-1958, citat per Anguera, 1997a: 216)²⁰. Al seu torn, Mila Segarra (1985) assegura que no en formaria part fins al 1918, tot i puntualitzant que el seu nom no aparegué en la relació de membres numeraris publicada per la institució.

Paral·lelament a la qüestió estrictament ortogràfica, el món literari i acadèmic d’aquella època es plantejava també una altra discussió més genèrica que, de fet, condicionava fortament la primera: el model de llengua comuna escrita, que enfrontava els defensors del català acadèmic (contraris a la vulgarització i empobriment de la llengua) i els partidaris del “català que ara es parla” (convençuts que no podia ser circumscrita a àmbits literaris o erudits, per tal que el poble la sentís

¹⁹ Aquesta és la versió de Galofré (1979) i Miracle (1990). Marcet (1987) en discrepa, assegurant que aquella sessió fou merament protocol·lària i que més endavant se’n celebraren altres. En tot cas no es discuteix que aquella primera Acadèmia tingué una vida ben curta i infructuosa.

²⁰ L’Acadèmia de Bones Lletres no admetria l’ús indistint del català i el castellà en el seu si fins al 1897, potser a resultes del discurs de Guimerà a l’Ateneu Barcelonès dos anys abans, que tant enrenou provocà.

com a seva); en resum, la coexistència de dos llenguatges, un de literari, “molt polit” i un altre de poc pretensions, amb “caygudas de mal género”, en expressions de *L’Avenç* (Anguera, 1997a: 207).

L’Avenç fou una revista quinzenal, després mensual, fundada per Jaume Massó, que aparegué en dues èpoques (1881-1884 i 1889-1893). Si bé degut al seu esperit innovador, polèmic, fins i tot anarquitzant en determinats moments, estava clarament allunyat ideològicament del tarannà de Guimerà (i per tant aquest en restà al marge), acabaria erigint-se en un referent de conciliació de postures i en agent dinamitzador de solucions lingüístiques, en la línia del que el dramaturg havia demandat. Plantejada la necessitat d’una reforma lingüística, entesa aquesta tant com a modernització de grafies com descastellanització de lèxic, la revista promogué una campanya (1890-1892) que inclouria la publicació de propostes ortogràfiques i l’adopció de la primera gramàtica de Pompeu Fabra, que constituïrien la base de les *Normes Ortogràfiques* de 1913.

3.2 La dècada de les decisions (1906-1915)

Si el darrer quart del segle XIX està caracteritzat per la proliferació de propostes de normativització de la llengua, des dels Jocs Florals fins a *L’Avenç*, amb les corresponents discrepàncies i solucions fallides, les dues primeres dècades del segle XX suposen la fixació i consolidació de les bases del català modern en els diferents vessants. Fites d’aquest procés serien la celebració del Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906), la creació de la Secció Filològica en el si de l’Institut d’Estudis Catalans (1911) i sobretot l’adopció de les Normes Ortogràfiques (1913). Guimerà continuaria apareixent en algun grau en tots aquests esforços reeixits de codificació de la llengua.

El 13 d’octubre de 1906 s’inaugurà a Barcelona el Congrés Internacional de la Llengua Catalana. El seu principal objectiu era de caràcter científic, ja que es proposava “estudiar el català en la seva íntima estructura i fer balanç dels estudis filològics sobre aquesta llengua, a fi d’avançar en la confecció del diccionari i de la gramàtica catalana” (Grau, 2004: 184), però també impulsar el català en l’àmbit públic. El seu propòsit, doncs, era doblement normativitzador i normalitzador de la llengua. Juntament amb altres personalitats, Guimerà en fou nomenat president i congressista honorari. No hi va intervenir en cap moment, i només indirectament

apareix als documents del Congrés, amb una cita de la seva obra *Lo cap d'en J. Moragas*²¹.

El 1907 es fundava l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que en el seu acord de constitució es proposava “la superior investigació científica de tots els elements de la cultura catalana”. Quatre anys després, el 14 de febrer de 1911, l'IEC creava la seva Secció Filològica, amb la missió d’“estudiar científicament la nostra llengua, inventariar el seu lèxic, fer-ne el diccionari i fomentar el seu ús i imperi dins i fora de la nostra terra”, segons resa l'acord de creació. Estaria formada per set membres, entre filòlegs i escriptors, un dels quals Àngel Guimerà, en tant que autor de literatura de creació. Acceptà el nomenament per disciplina patriòtica, sabent que no hi podia fer res perquè “era completament ignorant en aquelles matèries” (Miracle, 1990: 211).

La Secció Filològica es disposaria a emprendre la urgent fixació i oficialització d'una normativa ortogràfica. Influenciada fortament per les propostes innovadores del grup de *L'Avenç* (un dels membres de la Secció era Pompeu Fabra) publicaria ben aviat les *Normes Ortogràfiques* (1913), a les quals seguirien un *Diccionari Ortogràfic* (1917) i una *Gramàtica de la llengua catalana* (1918). Guimerà no participà mai en les sessions científiques de la Secció. Ell, reconeixent que era un ignorant en les matèries que havia de tractar, reaccionà a la proposta ortogràfica amb escepticisme i, una vegada publicada, aquella manera d'escriure el català “li va venir molt de nou” (Miracle, 1990: 211). Però aquesta fredor davant les noves normes no significà prendre partit pel nou enfrontament que aquesta qüestió originà al si de la Secció Filològica, personalitzat en les figures de Pompeu Fabra (avançat, pragmàtic, partidari d'un model de llengua útil i integradora) i d'Antoni Maria Alcover (tradicional, rígid, partidari d'un major protagonisme de les varietats dialectals).

Encara que les *Normes Ortogràfiques* foren acceptades i immediatament implementades per una majoria d'entitats i d'escriptors, altres s'hi negaren. Ja hem esmentat mossèn Alcover, que reaccionà apartant-se de la Secció Filològica i retornant a la seva Mallorca natal. Un sector, encapçalat per Jaume Collell, es constituí el 9 de maig de 1915 en una nova Acadèmia de la Llengua Catalana, reprenent en certa manera els treballs de l'anterior institució del mateix nom que, com

²¹ Es tracta d'una ponència d'Antoni Maria Alcover (“La llengua catalana té sintaxis pròpia”), en la qual inclou una cita de l'obra *Lo cap d'en J. Moragas* (“Los hèroes... de la terra... pel mitg de les gentades sos fills han de cercar...”), com a exemple que en català l'acusatiu no du la preposició *a*. Cf. *Primer Congrés...* (1908).

ja hem vist, tingué una efímera existència el 1881. Designat membre, Àngel Guimerà acceptà novament un nomenament “per disciplina patriòtica”, argument que serviria per justificar la incongruència que suposava des d’aquell moment pertànyer simultàniament a “dues institucions antagòniques, la segona essent enemiga declarada de la primera” (Miracle, 1990: 212).

Guimerà tampoc va participar mai en les deliberacions d’aquesta nova Acadèmia. Les seves conclusions, publicades el 1916 com a *Regles Ortogràfiques*, sembla que obtingueren de l’escriptor una major acceptació, ja que procedien d’un cercle d’amics seus i “s’acomodaven a la seva vella manera d’escriure” (Miracle, 1990: 212). Miracle apunta que hi hagué una raó més política per aquest decantament cap a les solucions més conservadores de l’Acadèmia: “A ell li va semblar, fins i tot, que els seus amics eren més patriotes que no pas aquells [referint-se als renovadors de la Secció Filològica de l’IEC].” (Miracle, 1990: 212)

Una vegada descrita la participació (activa o no) d’Àngel Guimerà en les entitats de naturalesa ben diversa (cívica, acadèmica, periodística...) que a finals del segle XIX i principis del XX proposaren, discutiren i finalment fixaren les regles i les normes de la llengua, és el moment de sistematitzar, a manera de balanç, quina fou la seva postura en el procés de normativització del català.

1r) Sempre defensà la necessitat de l’existència d’una corporació que conferís autoritat lingüística. Entenia que aquesta necessitat era una demanda que beneficiaria una llengua que es trobava en ple procés de renaixement literari. L’autoritat a més havia de posar fi a les posicions enfrontades entre faccions i entre personalitats (“cantonalismes”). Per tant, havia de ser una autoritat única i respectada. Finalment, calia que fos estable (pensant en anteriors fracassos) i formada bàsicament per persones erudites i per entesos, no per literats.

2n) Ell, tot reconeixent ser un escriptor però no un expert en qüestions lingüístiques, animava els experts (lingüistes, estudiosos i altres escriptors –potser pensant en els autòctons, és a dir catalanoparlants d’origen–) a debatre i consensuar solucions ortogràfiques. Per raons patriòtiques, mai no refusà formar part de cap de les institucions o corporacions que s’anaven creant en favor de la llengua, però, en coherència amb el punt anterior, tampoc hi participava activament.

3r) Davant de discussions, polèmiques o models enfrontats, sempre observà una actitud conciliadora i eclèctica. Fou equidistant (ni contendent, ni contrincant)

quan acudiren a ell en qualitat d'escriptor de prestigi, no de gramàtic, per a resoldre problemes d'ortografia.

4t) En correspondència amb la necessitat d'una autoritat, sempre estigué a favor de tots els que treballassin per la unitat de l'ortografia catalana. Davant de la solució "definitiva" que dictà l'IEC, la seva actitud fou de conformitat, en el sentit que es conformava, però no que hi estigués conforme. La conformitat anava lligada a l'escepticisme per les noves normes: li venia de nou. La posterior proposta de l'Acadèmia de la Llengua Catalana s'acomodava millor a la seva manera d'escriure i segurament s'hi identificà més, tant per provenir d'amics seus com per raons polítiques. Finalment, no volgué prendre partit en l'enfrontament Alcover-Fabra. El seu tarannà fou sempre, per tant, de no posar obstacles ni buscar enfrontaments.

5è) En la més paradigmàtica de les alternatives ortogràfiques, la del plural dels femenins (entre *-as* de Bofarull i *-es* d'Aguiló, simplificants), Guimerà sempre va ser un escriptor en *-as*, ja que aquesta és la solució que aprengué a *Lo Gay Saber*, cosa que l'adscriu a la tendència jocfloralesca o "acadèmica", seguint la terminologia de Segarra, enfront al "català que ara es parla". D'aquesta preferència, però, no en va fer mai bandera ni s'entossudí a imposar-la als altres²².

6è) Malgrat aquestes crides a una autoritat i una unitat lingüístiques i a una actitud eclèctica i conciliadora, el cert és que Guimerà representà en el seu moment una figura lliure i heterodoxa des del punt de vista de la llengua usada. Aplicat a la seva producció literària, s'ha traçat un curiós paral·lelisme del personatge: "Ara quan patim l'obsessió de la norma i la llengua corre el perill de perdre la llibertat i la capacitat heterodoxa per lligar-se a la seva funció política, ens costa imaginar aquell univers primitiu de picabaralles lingüístiques anteriors a la quadrícula burocràtica i a la correcció editorial. Guimerà és en la literatura com la Sagrada Família en l'arquitectura: un monument." (Roda, 1995: 10)

Hem vist, doncs, que la seva política va ser la de propugnar una autoritat en matèria de normativa lingüística i que davant de les disputes calia cercar conciliació i solucions. És lícit preguntar-se si Guimerà no va ser del tot congruent a l'hora de posar-ho personalment en pràctica.

²² Cal matisar-ho. En una reunió dels mantenidors dels Jocs Florals (26.1.1875) es posà a votació que l'entitat retornés als estatuts de 1862 (i per tant, desestimar la reforma d'Aguiló, defensor del plural en *-es*): Guimerà hi votà en contra (Tomàs, 1992: IXL). En canvi, en una carta a Pompeu Fabra (23.9.1911) la seva actitud era plenament conciliadora: "els plurals femenins faci'ls anar a gust de vostè" (Guimerà, 1978: 1518-1519).

Efectivament, sempre havia estat un abanderat de la necessitat de disposar d'una institució (se suposa que única i reconeguda per tothom) i era refractari a tot el que fos disputes i polèmiques estèrils, i tot i així accedí a formar part, simultàniament, de la Secció Filològica de l'IEC i de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, defensors de dues solucions ortogràfiques enfrontades. La resposta està en què era convidat a entrar-hi pel seu prestigi personal i ell, que no tenia un no per a ningú, acceptava amb l'honest convenciment que ajudava a la causa de la llengua catalana i, en últim extrem, a la causa catalanista. A més, i com ja ha quedat dit, ell es considerava únicament un escriptor, no un erudit o especialista en matèria lingüística i, a partir d'aquesta constatació, quedava exempt d'entrar en les disputes ortogràfiques que defensaven les respectives institucions, com així va ser.

De la mateixa manera ell, que instava els entesos a posar-se d'acord i fixar unes normes lingüístiques que fossin assumides per escriptors, periòdics i entitats, amb els anys continuà fidel amb una manera d'escriure pròpia, que com s'ha indicat en el capítol anterior, era arcaïtzant i heterodoxa respecte a les normes que s'anaven establint. En la seva defensa s'han d'al·legar les especials circumstàncies del seu aprenentatge de la llengua oral (que no va ser per transmissió familiar) o escrita (que no va ser en l'àmbit acadèmic sinó autodidacta i en els entorns literaris del naixent catalanisme), en una època de completa anarquia lingüística. D'altra banda, compensava la fidelitat al seu personal model lingüístic amb una actitud de no fer-ne mai bandera i de no atiar cap mena de polèmica. No sembla fora de lloc entreveure circumstàncies personals i motivacions polítiques rera aquesta actitud.

4. LA LLENGUA, UNA EINA IDEOLÒGICA I POLÍTICA

4.1 L'acció del rebel

En els capítols anteriors hem abordat la relació que Àngel Guimerà establí amb la llengua catalana en tant que nouvingut (llengua d'adopció) primer i en tant que home de lletres (eina cultural i literària) després. En la seva trajectòria vital trobem indistriablement units la llengua, la creació literària, el compromís cívic i una projecció pública. Cal doncs examinar ara la seva relació amb la llengua en tant que element ideològic i polític. Ens proposem acostar-nos a l'activisme de Guimerà en el camp polític-lingüístic i assajar de formular el que podríem denominar "ideologia lingüística".

Cal referir-se, encara que de forma molt breu, a la ideologia i trajectòria polítiques de Guimerà. Fou Anguera el primer que l'estudià (1999), analitzant el contingut de textos seus, bàsicament discursos, que segons l'historiador reusenc mostren "un ideòleg amb uns principis sòlids, tot i que poc originals, mantinguts amb poca variació al llarg de tota l'activitat propagandística" (Anguera, 1999: 154). Aquest autor traça els principis que conformaven el seu ideari: un catalanisme que aspirava a la màxima autonomia per a Catalunya, transversal (per sobre d'ideologies), interclassista (per sobre d'estaments socials) i solidari amb altres pobles de l'estat espanyol; apel·lació constant a la unitat d'acció i rebuig de tota violència; concepció del passat històric com a referent, però no com a patró a reproduir. D'alguna manera, aquests principis inspirarien també el seu tarannà pel que fa a la llengua catalana, que no era més que una lògica conseqüència del seu catalanisme: "per a ell [la reivindicació lingüística] era l'expressió del dret que Catalunya tenia a fer reivindicacions de tipus polític, el vehicle d'un regeneracionisme que abastava el conjunt hispànic en crisi." (Casassas, 1989: 115)

Sempre fou nítidament catalanista, d'un catalanisme íntegre, de pedra picada²³: "nosaltres som catalanistes de tota la vida, els que volem la Catalunya pura sense conxorxes ni pactes vergonyosos" (Carta a Francisco Serés de 25.4.1899; Anguera, 1997b: 9), digué, per refusar la tímida proposta regeneracionista del general Polavieja. La raó d'aquest convenciment i determinació, que no flaquejarien en tota la seva vida,

²³ "Ton vell amic, intransigent catalanista" és com s'acomiada de Ramon i Vidales en una carta de 28.12.1898.

caldría trobar-la en una motivació personal pel que, en definitiva, no deixà de ser una conversió. Aquesta és l'opinió de Xavier Fàbregas, que considera que la seva defensa abrandada de la causa catalana “és una postura extrema inconscientment adoptada davant el temor que algú pogués retreure-li la seva manca d'una catalanitat *racial* absoluta” (Fàbregas, 1971: 143). D'igual manera, l'historiador Fèlix Cucurull (1994-95: 22) apunta que “la seva combativitat catalanista hauria estat motivada per la necessitat que sentia de mostrar-se com a català de soca-rel”, encara que fos de país i llengua forans. El biògraf Poblet, quan parla de la catalanitat adquirida de Guimerà, arriba a les mateixes conclusions: “Com a marginat que es vol integrar en la societat, d'una banda, té l'esperit crític del forani. Aquest tarannà s'evidencia en molts elements radicals i progressistes.” (Poblet, 1967: 60)

Des del primer moment es vinculà a nuclis catalanistes i fou a través d'aquests com vehiculà les seves inquietuds favorables a l'ús públic i normalitzat de la llengua. Ja ens hem tingut oportunitat de referir-nos anteriorment a les tertúlies barcelonines, a l'entitat La Jove Catalunya o a les redaccions de *La Gramalla* i *La Renaixensa*. En la dècada dels vuitanta i primera meitat dels noranta del segle XIX el seguirem veient enquadrant-se i participant de manera més o menys activa en les més significatives mobilitzacions catalanistes de l'època i col·laborant en tota mena d'esdeveniments de caràcter cívic o popular. Ho faria de manera desinteressada, desproveïda d'ambició, anant allà on se'l demanava, amb la mateixa actitud que va observar amb les entitats acadèmiques.

A més de desinteressada, era una vocació concebuda com a patriòtica, no pròpiament política. En podríem dir metapolítica. De fet rebutjava la política de partits o de bàndols: “Ni amava ni sentia la política. Ben entès, la política de partit. Detestava la cleda. Ell es trobava sempre a punt per a qualsevol iniciativa que tendís a la unitat, a l'acció comuna.” (Miracle, 1990: 179-180). Tingué una intensa actuació política “si no es confon la semàntica de la paraula amb la reduccionista de voler guanyar al preu que sigui eleccions per a ocupar càrrecs de gestió o controlar partits” (Anguera, 1997b: 8). No volia ser diputat o regidor, sinó “ésser un catalanista fervent, abnegat, entusiasta” (Poblet, 1967: 60)²⁴.

²⁴ A desgrat de la seva actitud refractària a la lluita partidista o electoral, Guimerà arribaria a ser inclòs en una candidatura (en representació del Centre Català, juntament amb Josep Permanyer) a les eleccions a Corts del 4 d'abril de 1886. Només obtindria 28 vots d'un total de 5.287, cosa que sembla indicar, segons Molas (1972:19) “una retracció per part dels catalanistes conservadors, que es van estimar més votar per la candidatura monàrquica conservadora o abstenir-se”.

La seva activitat pública, en fi, seria d'una gran efectivitat. Era un “excel·lent dinamitzador i difusor de l'associacionisme i de la cultura catalanistes” (Cattini, 2019: 45) i ho feia a través del seu llenguatge polític, que “més que estar destinat a reflexionar tenia per missió exaltar” (Cucurull, 1994-95: 23).

El 1880 es celebrà el Primer Congrés Catalanista, que reuní elements polítics diversos per tal de fixar l'ideari del naixent catalanisme. Entre els inscrits figurava la plana major de *La Renaixensa* i ell, en qualitat de fundador i directiu d'aquest periòdic patrocinà juntament amb grups tradicionalistes la candidatura d'Albert Quintana²⁵, de caràcter apolític, per presidir-la i confrontant-la amb la de Valentí Almirall, més de contingut ideològicament progressista, que resultà triomfant i determinà la retirada del grup de *La Renaixensa*. El fet d'apostar per Quintana revela una concepció més patriòtica que ideològica del catalanisme, posició a què abans fèiem referència. El congrés, entre altres conclusions, preconitzà la creació d'una Acadèmia de la Llengua Catalana, de vida efímera com ja hem vist amb anterioritat. No obstant aquest fracàs, el Congrés Catalanista “representa la consagració del català com a vehicle d'expressió en el camp de l'oratória civil. És un altre camp que queda conquistat per la llengua renaixent, que demostra així que és perfectament utilitzable per a la discussió parlamentària” (Galofré, 1979: 58).

Una de les formulacions d'aquest Congrés fou la formació d'una entitat per defensar els interessos de Catalunya i per aconseguir la unió de tot el catalanisme, que cristal·litzà en el Centre Català (1882), fruit de l'acostament de *La Renaixensa* i del sector que representava Valentí Almirall, ideològicament allunyats. A iniciativa del Centre, i formant-ne part Guimerà de la comissió creada a l'efecte, es presentà al rei Alfons XII el *Memorial de Greuges* (1885), un compendi de les reivindicacions polítiques i econòmiques que Catalunya adreçava a l'Estat espanyol, entre les quals la defensa de la llengua i la personalitat cultural.

El sector del Centre Català més proper al que representaven Guimerà i *La Renaixensa* acabaria abandonant-lo per constituir el 1887 la Lliga de Catalunya, una entitat a mig camí d'un club polític i d'un ateneu, de caràcter conservador (i clar precedent del que acabaria essent la Lliga Regionalista), que tenia entre altres propòsits “reivindicar la personalitat de Catalunya” i “advocar en pro de la reivindicació, com a oficial, de la llengua catalana”. Guimerà presidiria l'entitat entre

²⁵ Albert de Quintana i Combis (1834-1907), polític republicà i escriptor, fou premiat en diversos Jocs Florals, dels quals fou mantenidor. Tingué un paper destacat en les relacions amb el felibritge provençal.

1889 i 1890. Anteriorment, en ocasió dels Jocs Florals de 1888, la Lliga promogué un *Missatge* adreçat a la reina regent Maria Cristina d'Habsburg-Lorena (que presidí la festa literària), on de nou es reivindicava l'oficialitat del català i l'ensenyament en aquesta llengua. El document, que constitueix un dels més significatius del primer catalanisme, fou obra del mateix Guimerà, “escrit en un to abrandat i impregnat de romanticisme” (Llorens, 1996: 28).

La principal campanya duta a terme per la Lliga de Catalunya (la defensa del dret civil català i l'oposició a l'article 15 del codi civil espanyol), en col·laboració amb altres entitats i grups catalanistes, els dugueren a constituir la Unió Catalanista (1891), la primera i més significativa actuació de la qual fou l'impuls de les *Bases per a la Constitució Regional Catalana*, conegudes habitualment com *Bases de Manresa*, debatudes i aprovades en aquesta ciutat el 1892. Guimerà formà part de la ponència redactora. La base tercera disposava que “La llengua catalana serà l'única que, amb caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió amb el poder central”. L'encarregat de presentar-la i defensar-la fou el propi Guimerà, amb un discurs “abarrocat, romàntic, abrandat, visionari i amarat de referències històriques, de denúncia a la decadència espanyola i al seu tercermundisme”, imposant “una doctrina clarament romàntica” (Termes, 1992: 143-144).

En el si de la Unió Catalanista, el Centre Escolar Catalanista, grup de joves conservadors i barcelonins liderat per Enric Prat de la Riba, inicià la lluita per aconseguir per al catalanisme els principals càrrecs en corporacions i associacions, entre elles l'Ateneu Barcelonès, “com un as més en la seva estratègia que s'orienta a coordinar l'acció social-corporativa barcelonina” (Termes, 1992: 83). Com a resultat d'aquest objectiu, Àngel Guimerà n'acceptà la presidència.

Si parlem de la llengua catalana en tant que eina de combat, és forçós referir-se al famós discurs inaugural d'aquella prestigiosa institució, ja que la llengua en fou doblement protagonista tant formalment (fou pronunciat en català per primera vegada) com pel seu contingut (ja que en fou el tema tractat). El 30 de novembre de 1895, el fet d'adreçar el discurs en català a un nombrós públic originà protestes i un cert rebombori, la gravetat del qual varia segons la font a què acudim²⁶. Fos com fos, l'acte acabà amb un aplaudiment generalitzat i obrí la porta a una definitiva

²⁶ Almirall (2000), aprofundeix en el relat “oficial” sorgit d'aquell acte i sotmet els fets circumstancials de l'Ateneu a una exhaustiva anàlisi per tal de determinar-ne la seva veracitat, a partir de les versions disperses que oferiren els periòdics, els testimonis presencials (Joan Maragall i Josep Pijoan) o el biògraf Josep Miracle.

catalanització de l'entitat. El discurs va tenir una àmplia difusió i repercussió i, en discutible apreciació, constituí l'acte polític més transcendental de tota la història de la Renaixença, “en portar els catalans a la seva manera d'entendre i d'estimar la llengua” (Miracle, 1958: 418). Enric Prat de la Riba cregué veure en aquell gest un símbol d’“un estol de gent que no es doblegava davant de les amenaces ni es deixava amansir amb promeses ni carícies” (Prat de la Riba, 1998: 268).

Què portà Guimerà a decidir-se a fer el discurs en català? Certs factors hi jugaven clarament en contra: la tradició manava fer en castellà els actes d'aquesta mena d'entitats i els rumors que arribaven sobre les intencions del conferenciant abans de pronunciar-lo motivaren algunes disconformitats i protestes.

Una primera raó sembla de calaix: l'assumpte de la conferència era la mateixa llengua catalana, i una certa coherència havia de dur el seu autor a no tenir en compte el que, sens dubte, hagués constituït una paradoxa. No obstant això, calen explicacions més convincents.

El mateix Guimerà, en els primers paràgrafs del discurs, ens dona més pistes de la qüestió: “He considerat que era en mi un deure ineludible el parlar-vos d'aquesta, la llengua de Catalunya, encara que només fos com agraïment”, afegint més tard que “degut a l'impuls de l'afecte que jo tinc a aquesta llengua, em serà més planera la feina de pensar i estendre el discurs” i conclouent “a molts de vosaltres no us serà gaire molest i potser fins us serà agradós l'escollar les meves paraules” (Guimerà, 1978: 1196). Amb el benentès que amb aquestes frases estava justificant el tema del discurs, no el fet que l'exposés en català, no és gratuït inferir-hi igualment una explicació: va fer el discurs en català per deure i agraïment, perquè li resultava més fàcil i perquè no seria molest a la concurrència. El discurs acabà amb dues cites de Dant que semblen confirmar que la tria pel català és deguda a una mena d'obligació moral, atès el ferm compromís catalanista del nostre personatge: “Si l'idioma del país és algun cop abominable, és quan se'l sent en la boca meretriu dels que el prostitueixen.” i “Vergonya eterna a aquells que, despreyant son idioma, alaben lo dels altres.” (Miracle, 1958: 417, citant Guimerà: *Cants a la Pàtria*, 88²⁷)

Joan Maragall, present a l'acte, emmarca la decisió de Guimerà en la normalitat que suposa establir una correspondència entre el què va dir, com ho va dir, l'auditori i l'escenari, en presentar-se “com si anés a la tasca més normal de la seva vida [...] per un home de fe íntima, per un poeta líric ¿què podia haver-hi de més

²⁷ Es tracta de l'edició de 1906 de La Renaixença, informació que Miracle omet a la bibliografia.

normal que anar a parlar en català en una càtedra tan catalana com aquella?” (Maragall, 1960: 870).

Miracle abonà en un primer moment la idea que fou una decisió del tot inconscient: “honest amb ell mateix, no es va plantejar la pregunta sobre quina llengua empraria per a escriure el seu discurs. I el va escriure en català.” (Miracle, 1958: 417). No obstant això, Miquel Almirall (2000: 31), en la seva anàlisi del discurs, recalca un canvi de parer en el biògraf de Guimerà, que ho diu dues vegades, una explícitament (“Guimerà decidí parlar en català”) i una altra implícitament (Guimerà era “conscient de la transcendència d’aquell acte”).

El de l’Ateneu Barcelonès és, de llarg, el seu discurs més transcendental, per l’impacte que ocasionà i per la significació que de seguida adquirí en l’imaginari de la Renaixença i del catalanisme, però n’adreçaria molts més al llarg de la seva vida pública. Són de gran interès perquè constitueixen una de les principals fonts directes per conèixer de primera mà el seu pensament polític en un moment d’expansió del catalanisme i, en conseqüència, el seu capteniment en relació a la defensa, recuperació i normalització de la llengua catalana. Els aplegà en un volum titulat, significativament, *Cants a la pàtria*. Són discursos adreçats en contextos ben variats, des de Jocs Florals fins a entitats catalanistes, passant per lliuraments de premis o homenatges a personalitats diverses. La seva lectura enfervoreix la idea de la catalanitat, més que la del catalanisme: “No es consideren discursos polítics, perquè en realitat no ho són; són, en canvi, discursos patriòtics d’una eficàcia indiscutiblement remarcable.” (Pròleg de Miracle, a Guimerà, 1978: 23). Ens detindrem en dos, per les seves referències molt específiques al català, denunciant la persecució que patia i la imposició del castellà.

La primera ocasió fou el discurs presidencial dels Jocs Florals de 5 de maig de 1889, en paraules de Josep Pin i Soler “una de les oracions més flamejantes pronunciades en nostra llengua” (Anguera, 1997b: 9). Denunciant la llei que prohibia atorgar testaments en català, es referí als governs centralistes dient “qui sap si intentarien barrar-nos la porta del Cel exigint al sacerdot que ens negués l’absolució si no la hi demanàvem en sa llengua!” (Guimerà, 1978: 1187). Més significativament, en el mateix discurs es referí al castellà fent-ne una il·lustrativa distinció segons fos la intencionalitat del seu ús:

“Encisadora i plena d’harmonies quan surt d’uns llavis generosos” però “esquerpa i esglaiadora a Catalunya quan la sent el cor tendre del nen en les nostres escoles”, “trista i

farrenya quan l'escolta, arrencat de la terra nadiua, el jove quintat”, “avorrible i desesperant quan anem a morir i el notari la imposa en la nostra boca.” (Guimerà, 1978: 1187)

Acte seguit feu una crida als municipis catalans a normalitzar l'ús de la llengua nadiua “en tots els actes de la vida els que heu deixat de parlar-la” (Guimerà, 1978: 1189).

El segon discurs on cal detenir-se és el que va adreçar el 25 d'abril de 1897 a l'Assemblea Catalanista de Girona. Constitueix un elaborat exercici argumental en favor del català i del seu dret a ser usat amb normalitat. Després de dedicar sonors epítets al passat de la llengua segons la funció a què anava destinada (“esquerpa i bronzidora” en les batalles, “enèrgica i precisa” a les Corts i en les Cròniques, “amorosida i falaguera” als Jocs Florals o “majestuosa i sublim” en les oracions), Guimerà passà a defensar l'ús de la pròpia llengua mitjançant un incontestable raonament:

“Si demà, per los atzars del temps, l'Espanya arribava a unir-se amb la França formant només que un Estat [...] ¿I quina llengua considerariu que havia de ser l'única oficial, vosaltres, que sou unitaristes? Les dues, segons vosaltres, no hi podrien cabre dintre del nou Estat. [...] ¿Admetrieu que a Espanya fos llengua oficial la francesa?” (Guimerà, 1978: 1250)

Proseguí fent un paral·lelisme entre la situació del català respecte del castellà i la que tindria el castellà respecte del francès si es produís la remota hipòtesi que plantejava, en qualsevol faceta de la societat (creació literària, ensenyament o, senzillament, ús públic). Similar argumentació, si bé aplicada a la relació entre francès i alemany, havia emprat en un discurs de 18 de maig de 1890 d'homenatge a Joan Fastenrath²⁸.

El 1903 Àngel Guimerà es retiraria tant de la direcció de *La Renaixensa* com de la vida política (deixà les darreres entitats del catalanisme unitari en què tenia presència, la Lliga de Catalunya i la Unió Catalanista) i la seva activitat pública, a més de figurar en les institucions acadèmiques normativitzadores del català, que ja hem vist, es centraria a la derivada de la seva notorietat literària i popularitat. Cal esmentar, però, que el 1916 acceptà la presidència honorífica de Nostra Parla, una entitat creada per impulsar la unitat de la llengua al conjunt dels Països Catalans que emprengué iniciatives de normalització del català en el comerç o en el llavors incipient cinema. Significativament, l'entitat adoptà les normes ortogràfiques fabrianes per a les seves publicacions (Segarra, 1985: 343).

²⁸ Sobre aquest discurs, cf. Guimerà, 1978: 1219. Johannes Fastenrath (1839-1908) fou un hispanista alemany, estudiós de les literatures catalana i castellana. Instituí uns premis amb el seu nom que s'atorgaren als Jocs Florals de Barcelona fins al 1980.

4.2 L'ideari del rebel

La continuada activitat, no tant estrictament política com cívica, en favor de la causa catalanista que Àngel Guimerà dugué a terme mitjançant la seva presència en entitats, el seu segell personal en manifestos i els seus abrandats discursos, ens permeten traçar uns eixos del que ens permetem denominar “ideari lingüístic”. De fet, ja n’hem avançat alguns punts quan hem abordat, en el capítol anterior, la seva posició sobre la llengua catalana des del punt de vista de la seva estructura i evolució internes. Ho farem ara des de l’òptica més política.

La llengua catalana sempre ha constituït l’eix central del catalanisme i per a Guimerà els conceptes de “pàtria” i “llengua” eren indestriables: “sempre han anat juntes la pàtria i la llengua catalana sobre la plana de la terra i sobre les planes dels llibres.” (Discurs a l’Ateneu, 30.11.1895; Guimerà, 1987: 1201); “essent més o menys poderosa la seva llengua escrita tant quant més amunt o més avall pel camí de la prosperitat o de la desventura s’ha trobat aquesta pàtria.” (Discurs de 30.11.1895; Guimerà, 1987: 1205).

En realitat, Guimerà va fer seva la idea romàntica d’identificació entre pàtria i llengua: “La patria dels catalans [...] arriba [...] allà on es parla la llengua catalana.” (Discurs en lloança de Joan Fastenrath, de 18.5.1890; Guimerà, 1978: 1219), una afirmació “ben d’acord amb les teories reivindicatives més conegudes i acceptades, començant per Fichte²⁹, perquè és l’eina de transmissió de sentiments i conceptes” (Anguera, 1999: 144). Aquest plantejament li serveix també per delimitar el marc nacional: “la nostra nació és i serà sobre tot i tothom mentre Déu vulgui, arreu on es parli catalanesc, a Mallorca, a València, al Rosselló i a Catalunya, sien o no sien les seves terres d’Espanya o de França.” (Discurs de 18.5.1890; Guimerà, 1978: 1219). D’aquesta concepció n’extreu encara una altra: el català és la llengua pròpia de Catalunya, “l’única que en podem dir amb tot orgull ben nostra, perquè en ella, millor que en qualsevol altra, manifestem als que ens rodegen els sentiments tal com ens neixen en l’ànima.” (Discurs a Valls d’1.2.1883; Guimerà, 1978: 1261)³⁰

²⁹ Pere Anguera cita el filòsof Johann Gottlieb Fichte. Gosem creure que es tracta d’un error i que en realitat volia referir-se al també filòsof Johann Gottlieb Herder, considerat el pare del nacionalisme alemany i inspirador de la teoria que la nació política es subsegüent a la nació lingüística, base de les afirmacions guimeranianes.

³⁰ El discurs al Cercle Espanyol de Valls (1883) constituí una important reivindicació de la llengua i originà una rèplica al diari *La Vanguardia* en forma de tres articles que rebutjaven l’oficialitat del

Al costat d'aquests principis, Guimerà reconeixia la realitat plurilingüe de l'Estat espanyol, com quan agrai que, en un certamen literari, “es donés entrada en aquest torneig de les lletres i de les ciències, amb igualtat de drets i d'honors, a totes les llengües que viuen dintre de la nació espanyola” (Discurs a Valls, d'1.2.1883; Guimerà, 1978: 1261). Rebutjava qualsevol mena d'expansionisme lingüístic, no volia que “s'ensenyi a les altres regions d'Espanya que no els sigui de naturalesa. ¿On és l'esperit dominador d'aquest poble?” (Discurs a Girona, de 25.4.1897; Guimerà, 1978: 1251). Tot al contrari, perquè era conscient de la fortalesa del català “contra vents i tempestats nedadora, en tant que altres nacionalitats de la península mateixa [...] no poden resistir l'envestida de la llengua castellana” (Discurs a Lleida, de 12.6.1895; Guimerà, 1978: 1269).

Sobre aquestes bases (identificació entre pàtria i llengua, plurilingüisme i desig d'igualtat i convivència entre llengües), Guimerà suggeria per a l'estat espanyol una fórmula política de tipus federal, pensant en dos possibles models, “el referent històric de la confederació catalano-aragonesa i per una altra l'exemple del que ell anomenà «les nacions més avançades d'Europa»” (Martori, 1995: 25). Una d'aquestes era, forçosament, l'imperi austro-hongarès: “Si la política del regne espanyol hagués estat tant considerada amb totes les llengües nacionals com ho és la política d'Àustria-Hongria [...], no es veuria avui privat d'acceptar en consciència tan honrosa distinció.” (Carta a Víctor Balaguer, de 25.10.1888; Guimerà, 1978: 1471)³¹

A cavall de les visions política i sociolingüística, Guimerà concebia el català com una llengua de trobada entre la població autòctona i la llavors incipient immigració peninsular, col·lectiu envers al qual tenia una visió més integradora i oberta del que a vegades s'ha dit³². La qüestió és especialment interessant atesa l'evolució personal del propi escriptor, un immigrant es miri com es miri. No és sobrer suposar que es veia reflectit a l'hora de fer aquest tipus de valoracions. Constatava que els col·lectius de nouvinguts consideraven Catalunya una segona pàtria “en bregar sempre amb gent catalana, en casar-se amb noies barcelonines, i tenint fills que els hi puguen de cap i peus de la Terra” (Discurs a la vetlla necrològica

català amb argumentacions que han perdurat en el temps (teòrica superioritat del castellà, rebuig a divisions territorials, defensa de la mobilitat funcional, etc.), cf. Cattini (2019).

³¹ Es refereix a que va declinar oferir a la infanta Isabel, en una vetllada literària, un treball en català, en considerar que li molestaria “donar-li lectura en una llengua que li sigui desconeguda”. Si els prínceps fossin instruïts en totes les llengües, com passava a l'imperi centreeuropeu, no hagués sorgit aquest contratemps.

³² Ja el 1883 rebutjava l'expressió “De ponent, ni vent, ni gent” referida a la immigració, valorant la contribució d'aquesta al progrés econòmic del país, cf. Cattini (2019).

d'Emili Vilanova, de 13.6.1906; Guimerà, 1978: 1293), entenien ràpidament la llengua pròpia. No obstant això, també es planyia que aquesta adopció del català no era plena (al contrari de la seva actitud personal): “aquesta gent [...] s’han anat tornant catalans, llevat de la llengua, que els és revessa!” (Discurs a la vetlla necrològica d'Emili Vilanova, de 13.6.1906; Guimerà, 1978: 1293). A la vegada, i sense ser-ne conscient, donava gran importància al que ara coneixem com a “transmissió intergeneracional”: “constitueixen famílies, i tots els fills que els hi neixen parlen la llengua catalana.” (Discurs de l'Ateneu, de 30.11.1895; Guimerà, 1978: 1210)

Analitzant el present i el futur de la llengua, apareixia el Guimerà més rebel, crític amb el conformisme dels catalans, “significant-los que no era pas la imposició centralista allò que s’abatia contra el voler dels catalans en molts aspectes de llur vida col·lectiva, sinó el fet de deixar-s’ho perdre ells mateixos amb llur propi conformisme” (Miracle, 1990: 209). La crítica anava adreçada, especialment, a la hipocresia que creia veure en els seus companys literats que, més enllà de disputes ortogràfiques o protestes d'intransigent catalanisme, “renunciaven espontàniament a les seves mateixes essències; és a dir, que escrivissin en castellà les cartes familiars o que s’expressessin en castellà en actes no polítics” (Miracle, 1958: 416). Exigia, doncs, una major coherència entre els ideals i les accions, fossin públiques o privades. A més de blasmar el conformisme dels catalans i la hipocresia de les seves elits intel·lectuals, Guimerà apel·lava a l'orgull i a deixar de banda la vergonya quan exposava l'alternativa del futur de la llengua, entre “gosar i enorgullir-se el país de la seva existència” o bé “ajudar [els seus enemics] a perseguir-la i acorralar-la” (Discurs de l'Ateneu, de 30.11.1895; Guimerà, 1978: 1207).

Passant a un terreny més pragmàtic, Guimerà considerava que el català era una llengua plenament apta per a qualsevol circumstància. D'acord amb el tarannà romàntic i historicista de la Renaixença, reivindicava els usos diplomàtics, eclesiàstics o jurídics del català medieval, a la vegada que insistia que l'ús de la llengua no era una simple qüestió d'amor o sentiments, sinó que es tractava de donar-li vida i que “tregui brancada sanita l'orgull patri i la dignitat d'aquest país” (Discurs al Vendrell, 27.7.1887; Guimerà, 1978: 1222).

Com s'assolia aquesta brancada, aquesta recuperació del català? Ja hem anat desgranant anteriorment alguns dels trets que informen el tarannà de Guimerà: tolerància, fugida de polèmiques, determinació... Afegim-hi ara una altra estratègia: la naturalitat. Retrocedim novament a l'emblemàtic discurs de l'Ateneu. Les diferents

fonts o versions que ens n'han arribat de l'acte coincideixen en el fet que Guimerà parlà aquell dia amb una gran naturalitat i restà impertèrrit davant les ocasionals mostres de desaprovació, que només aconseguiren interrompre momentàniament el discurs. La proverbial timidesa del personatge (sembla que parlà en un volum baix de veu) no es contradigué amb aquesta actitud, més aviat reforçà la seva aparença de normalitat, mostrant la manera de com s'havien de fer les coses a partir de llavors.

La recepta concreta sobre què calia fer per recuperar i portar a la plenitud la llengua catalana (la planificació lingüística, si hem de fer servir termes actuals), la deixava en mans dels polítics: “Jo no us diré ara aquí, senyors, la manera d'assegurar-li el pervindre a la llengua de Catalunya. Per a dir-vos-ho us hauria d'exposar ara tot un pla de política a la catalana, i jo no he vingut a parlar-vos de política, sinó de llengua i de literatura.” (Discurs de l'Ateneu, de 30.11.1895; Guimerà, 1978: 1210). Com es pot comprovar, l'escriptor era plenament coherent amb el seu principi de no involucrar-se en la política entesa com la gestió del dia a dia.

5. CONCLUSIONS

Ens havíem plantejat en aquest treball vincular Àngel Guimerà amb la llengua catalana i fer-ho des d'una triple òptica: el foraster que maldava per fer-la seva, l'escriptor que volia dotar-la d'una normativa i el patriota que la concebia com a prioritària en el seu ideari. També ens havíem proposat valorar quina fou la seva contribució i la seva incidència en la dignificació, normalització i engrandiment de la llengua, en un context històric de renaixement primer literari i després polític.

Hem repassat la seva trajectòria vital i la seva implicació o participació en moltes de les iniciatives cíviques, polítiques o acadèmiques sorgides del primer catalanisme, i podem concloure que Guimerà, considerat com un model de lluita pel català, contribuï positivament a reivindicar-la, recuperar-la i apropar-la al nivell de normalitat en el seu ús.

Donades les seves circumstàncies personals (origen familiar mestís i canvi sobtat de residència amb pocs anys), demostrà ben aviat empatia i interès per una llengua fins llavors desconeguda fins a assumir-la i fer-la seva amb decisió, sense reserves. Les explicacions en clau psicològica que s'han ofert d'aquesta determinació i vehemència, suposant que eren el resultat d'una necessitat de ser acceptat en la nova comunitat, inconscient i no expressament volgut, no desmereixen aquella actitud.

Prengué partit exclusiu pel català com a eina de la seva reeixida carrera literària justament en el moment en què la llengua era objecte d'encesos debats i discussions sobre la necessitat de donar-hi ordre formal. Davant de les opinions creuades, l'actitud de Guimerà fou sempre de fugir-ne i de cercar la unitat i la conciliació, deixant les decisions en mans dels experts. S'han posat algunes objeccions a aquesta manera de fer i de pensar (deixadesa o desinterès pel debat, implícita aprovació de solucions ortogràfiques oposades, heterodòxia en el seu llenguatge), que cal relativitzar perquè l'autor la subordinava al seu fervent catalanisme.

Fou aquest catalanisme el que guià també la seva visió més política de la llengua. El seu ideari político-lingüístic, que dugué a la pràctica en formes ben diverses (participació en entitats, activitat editorial, discursos), era conformat per la identificació de llengua i nació, el valor de la unitat i integració social, l'apel·lació a l'orgull, la necessitat d'un ús normalitzat de la llengua en totes les facetes o, de nou, la conveniència de deixar en mans d'experts la seva traducció a la gestió ordinària. I

aquest ideari el dugué a la pràctica amb la determinació, la rebel·lia, el pragmatisme i la naturalitat que sempre el caracteritzaren.

BIBLIOGRAFIA

Albertí i Oriol, Jordi (2001). “Tractament de les figures evangèliques en l’obra d’Àngel Guimerà. Anàlisi comparativa amb Frederic Soler”, a *Revista de Catalunya*, núm. 160. Barcelona: Revista de Catalunya.

Almirall Céspedes, Miquel (2000). “El Discurs de Guimerà a l’Ateneu: Il·lusions necessàries”, a Domingo, Josep M.; Miquel M. Gibert (ed.), *Actes del Col·loqui sobre Àngel Guimerà i el teatre català del segle XIX*. Tarragona: Diputació.

Anguera, Pere (1997a). *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*. Barcelona: Empúries.

Anguera, Pere (1997b). “El pensament polític d’Àngel Guimerà”, a *Revista de Catalunya*, 116.

Anguera, Pere (1999). *Literatura, pàtria i societat. Els intel·lectuals i la nació*. Vic: Eumo.

Bacardit, Ramon (1994-95). “La llengua literària de Guimerà”, a *Circularart*, 37-38. Barcelona: Departament d’Ensenyament.

Bernal, Maria Carme (2000). “El motiu de l’origen en l’obra dramàtica d’Àngel Guimerà i la relació amb la construcció del propi mite”, a Domingo, Josep M.; Miquel M. Gibert (ed.), *Actes del Col·loqui sobre Àngel Guimerà i el teatre català del segle XIX*. Tarragona: Diputació.

Cabré, Màrius (1974). “Panoràmica apasionada de un genio”, a *La Vanguardia*, 17/7/1974.

Caravaca, Francisco (1933). *Àngel Guimerà, poeta de Cataluña*. Barcelona: Maucci.

Carrera Pujal, Jaume (1957-1958). *Historia política de Cataluña en el siglo XIX*, II, VII. Bosch: Barcelona.

Casassas, Jordi (1989). Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920). Barcelona: Els Llibres de la Frontera.

Cattini, Giovanni C. (2019). “«...i tant drets com caiguts poble serem.» Àngel Guimerà i els inicis del catalanisme polític”, a *Guimerà: ideologia i pensament*. Lleida: Punctum & Ajuntament del Vendrell.

Cucurull, Fèlix (1994-95). “El llenguatge polític d’Àngel Guimerà”, a *Circularart*, 37-38. Barcelona: Departament d’Ensenyament.

Duran, Carola (ed.) (2016). *Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, 1865-1898*. Lleida: Punctum.

Duran Tort, Carola (1996). “Els inicis d’una amistat perdurable. Primeres cartes de Pere Aldavert a Àngel Guimerà”, a *Llengua & Literatura. Revista anual e la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, pp. 331-344. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.

Fàbregas, Xavier (1971). *Àngel Guimerà, les dimensions d’un mite*. Barcelona: Edicions 62.

Fàbregas, Xavier (1974). “Una vigència discutida”, a *La Vanguardia*, 17/7/1974, p. 47.

Galofré, Jordi (1979). *El Primer Congrés Catalanista (1880)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.

Grau Mateu, Josep (2004). *La Lliga Regionalista i la llengua catalana (1901-1923)*. Universitat Pompeu Fabra, Institut d’Història Jaume Vives. (tesi) [<http://hdl.handle.net/10803/7461>]

Guimerà, Agustí (1987). “Àngel Guimerà i Tenerife: arrels d’una vinculació”, a *L’Avenç*, 108, pp. 52-61.

Guimerà, Àngel (1874). “On deu anar la literatura catalana”, a *La Renaixensa*, 31/1/1874.

Guimerà, Àngel (1906). *Cants a la pàtria. Discursos*. Barcelona: La Renaixença.

Guimerà, Àngel (1975). *Obres completes*, I. Barcelona: Editorial Selecta

Guimerà, Àngel (1978). *Obres completes*, II. Barcelona: Editorial Selecta.

Llorens i Vila, Jordi (1996). *La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista. Dues associacions del primer catalanisme polític*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.

Malé, Jordi (2001). “Les terres baixes de Guimerà”, a *Revista de Catalunya*, núm. 161. Barcelona: Revista de Catalunya.

Maragall, Joan (1960). *Obres Completes*, I. Barcelona: Selecta

Marcet i Salom, Pere (1987). *Història de la llengua catalana*, II. Els segles XIX i XX. Barcelona: Teide.

Martori, Joan (1995). “Guimerà i la defensa del català”, a *Diari del Baix Penedès*, núm. 287, 17/11/1995.

Maseres, Josep Maria (1875). “Un prech y una pregunta als catalanistas”, a *La Renaixensa*, 31/7/1875, pp. 170-174.

Miracle, Josep (1958). *Guimerà*. Barcelona: Editorial Aedos.

Miracle, Josep (1986). “El llenguatge d'Àngel Guimerà”, a *Estudis escènics*, 28, p. 133-148.

Miracle, Josep (1990). *Àngel Guimerà, creador i apòstol*. Barcelona: Abadia de Montserrat.

Molas, Isidre (1972). *Lliga Catalana. Un estudi d'Estasiologia*. Barcelona: Edicions 62

Poblet, Josep M. (1967). *Àngel Guimerà*. Barcelona: Bruguera.

Prat de la Riba, Enric (1998). *Obra completa (2)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Proa

Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona, octubre de 1906 (1908). Barcelona: Estampa d'en Joaquim Horta

Roda, Frederic (1995): "Aparicions i desaparicions de don Àngel Guimerà", a Ibáñez, Albert; Marta Montserrat. *150 aniversari. Àngel Guimerà (1845-1985)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Roda i Pérez, Frederic (1994). "Teatre, idioma i societat", a *Teatre a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume I.

Sardà, Joan (1914). *Obres escollides de Joan Sardà, I*, Barcelona: Librería de Francisco Puig y Alfonso.

Segarra, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.

Solà, Joan (1977). *A l'entorn de la llengua*. Barcelona: Laia.

Termes, Josep; Colominas, Agustí (1992). *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Tomàs i Vidal, Margalida (1992): *La Jove Catalunya, antologia*. Barcelona: La Magrana.

Vall, Xavier (1996). "Àngel Guimerà", a *Panorama crític de la literatura catalana. IV, segle XIX* (Enric Cassasas, dir.). Barcelona: Vicens Vives.

Vall, Xavier (2000). “La poesia històrica d’Àngel Guimerà”, a Domingo, Josep M.; Miquel M Gibert (ed.). *Actes del Col·loqui sobre Àngel Guimerà i el teatre català del segle XIX*. Tarragona: Diputació.